

ЙОСИФ БРОДСКИ В ПАМЕТ НА СТИВЪН СПЕНДЪР

Превод от английски: Аглика Маркова, Александра Велева, Валентин
Кръстев, Зорница Христова, Иван Тотоманов, Кристин Димитрова,
2003

chitanka.info

I

Двайсет и три години по-късно разговорът ми със служителя на летище „Хийтроу“ е кратък:

— По работа или за развлечение?

— Как бихте нарекли погребенията?

Той ми махва да вляза.

II

Преди двайсет и три години ми трябваша почти два часа, за да мина покрай предшествениците му. Вината всъщност бе моя. Току-що бях напуснал Русия и пътувах за Съединените щати през Лондон, където бях поканен да участвам в Международния поетически фестивал. Нямах редовен паспорт, само американска транзитна виза в голям кафяв плик, издаден от американското консулство във Виена.

Извън нормалните притеснения чакането ми се стори още по-мъчително заради Уистан Одън, с когото бяхме летели заедно от Виена. Докато митничарят се суетеше с кафявия плик, Одън сновеше все по-изнервен зад бариерата. От време на време се опитваше да заговори служителите, но те все го срязваха. Знаеше, че не познавам никого в Лондон и не може да ме остави сам. Чувствах се ужасно, дори само защото той беше двойно по-възрастен от мен.

Когато най-сетне излязохме от митницата, бяхме посрещнати от удивително красива жена, висока и почти царствена в осанката си. Тя целуна Уистан по бузата и се представи.

— Аз съм Наташа — каза. — Надявам се, че нямате нищо против да ни гостувате. Уистан също ще дойде.

Докато измърморя нещо недотам свързано, Одън се намеси:

— Това е жената на Стивън Спендър. Най-добре приеми. Пригответе са ти стая.

Миг по-късно се качихме в колата, а Наташа Спендър седна зад волана. Очевидно за всичко бяха помислили; може би го бяха обсъдили по телефона, макар че аз бях съвсем чужд човек. Уистан едва ме познаваше, семейство Спендър още по-малко. И все пак... Предградията на Лондон проблясваха край прозореца на колата, а аз се опитвах да разчитам табелите. Най-често виждах „BED AND BREAKFAST“^[1]; разбирах думите, но поради отсъствието на глагол не можех да схвана какво означаваха.

III

По-късно същата вечер, когато тримата седнахме да вечеряме, аз се опитах да обясня на Наташа (докато се дивях на несъответствието между изваяното лице и простичкото руско име), че не съм им съвсем чужд човек. Че всъщност в Русия притежавам някои вещи от това тук домакинство, донесени ми от Ана Ахматова при завръщането ѝ от Англия, където през 1965-а бе получила почетен докторат от Оксфорд. „Вещите“ бяха две грамофонни плочи („Дидона и Еней“ на Пърсел и избрани английски поети в изпълнение на Ричард Бъртън) и истински трицветен колежански шал. Беше ми казала, че ги получила от някакъв невероятно красив английски поет, който се наричал Стивън Спендър и я помолил да ми ги предаде.

— Да — отвърна Наташа. — Тя ни разказа много за вас. Вие бяхте в затвора и всички много се притеснявахме, че ви е студено. Затова ви изпратихме шала.

После на вратата се позвъни и тя отиде да отвори. Аз разговарях с Уистан или по-точно казано, седях и слушах, тъй като граматичните ми познания не ми позволяваха да поемам инициативата. Макар да бях превеждал от английски (най-вече елизабетинците, малко съвременна американска поезия и две-три пиеси), разговорните ми умения по онова време бяха нищожни. По-лесно ми беше да кажа „трепетите на пръстта“, отколкото „земетресение“. Освен това речта на Уистан, с невероятната си скорост и презокеанската си тъкан, изискваше немалка концентрация.

Но за миг се разконцентрирах напълно. В стаята влезе висок, леко прегърбен белокоп мъж с вежлива, почти виновна усмивка на лицето си. Движеше се — както предположих — из собствената си трапезария с колебливостта на новодошъл наместо с увереността на господаря на дома.

— Здравей, Уистан — рече той, а после поздрави и мен.

Не си спомням точните думи, но помня как ме смая красотата, с която бяха произнесени. Сякаш цялото благородство, цялата

вежливост, грация и безпристрастие на английския език внезапно изпълниха стаята. Сякаш свиреше на всички струни на някакъв инструмент. За моето тогава нетренирано ухо ефектът беше омагьосващ. Несъмнено се дължеше отчасти на приведения корпус на инструмента: за тази музика човек не беше публика, а неин съучастник. Огледах се: никой не трепна. Но това е типично за съучастниците.

IV

Още по-късно същата вечер двамата със Стивън Спендър — защото това беше той — отидохме до телевизионната станция на Би Би Си за интервю по късната новинарска емисия. Преди двацет и три години появата в Лондон на човек като мен още минаваше за новина. Цялата работа отне два часа заедно с пътуването с таксито в двете посоки. През тези два часа — и особено в таксито — магията започна леко да се разсейва, тъй като говорехме за практични неща. За интервюто по телевизията, за започващия на другия ден Поетически фестивал, за престоя ми в Англия. Разговорът изведнъж стана лесен; бяхме просто двама мъже, които обсъждаха сравнително конкретни въпроси. Чувствах се странно спокоен в присъствието на този метър и осемдесет висок, синеок, белокок старец, когото никога досега не бях срещал, и се чудех: защо? Най-вероятно се чувствах защитен от възрастта и ръста му, да не говорим за оксфордското му образование. Но освен това в леко колебливото му държане, граничецо с неловкост и придружено с гузна усмивка, долавях чувството за условното и малко абсурдно естество на наличната реалност. Самият аз не бях чужд на тази нагласа, която върви не с физиката и темперамента, а с професията. Някои хора се опитват да я скрият, други не. Трети пък не могат, дори да искат. Усещах, че двамата със Стивън Спендър принадлежахме към последната категория.

V

Бих посочил това като главната причина за последвалите двайсет и три години необичайно приятелство. Имаше и други, някои от които ще спомена. Но преди всичко трябва да кажа, че ако следващите редове звучат подозрително мемоарно, ако от тях лъха моето присъствие, то е, защото — поне засега — ми се струва невъзможно да говоря за Стивън Спендър в минало време. Не смятам да играя солипсистични игрички, отричайки очевидния факт, че вече го няма. Сигурно не би ми било трудно, тъй като през въпросните двайсет и три години се виждахме рядко и никога за повече от пет дни поред. Но мислите и делата ми са тъй преплетени с живота и стиховете на Стивън и на Уистан Одън, че ми се струва по-уместно да се връщам към спомените си, вместо да се опитвам да осмисля чувствата си. Да живееш е като да цитираш; щом научиш нещо наизуст, то ти принадлежи не по-малко, отколкото на автора си.

VI

През следващите няколко дни останах у тях. Майчинските грижи на семейство Спендър и на Уистан започваха със закуската и свършваха чак с последната чашка преди лягане. По едно време Уистан се опита да ме научи да използвам английските телефонни кабинки и се изуми от невъзприемчивостта ми. Стивън се помъчи да ми разясни системата на метрото, но в крайна сметка Наташа ме караше навсякъде. Обядвахме в Café Royal, където двамата се ухажвали по време на бомбардировките, хапвайки нещо топло между германските набези, докато келнерите премитали стъкла от потрошените прозорци. („Докато германците ни обстрелваха, ние се чудехме кога руснаците ще се присъединят към тях. По онова време очаквахме руски бомбардировачи всеки момент.“) Или пък отивахме на обяд у Соня Оруел. („1984“ не е роман, а изследване“, заявяваше Уистан.) После вечеряхме в клуб „Гарик“ със Сирил Конъли, чиито „Обещаващи врагове“ бях прочел преди две-три години, и с Ангъс Уилсън, за когото не знаех нищо. Първият изглеждаше посивял, подпухнал и, кой знае защо, приличаше на руснак; розовата риза на втория напомняше за някаква тропическа птица. Трудно разбирах разговорите и бях обречен само да наблюдавам.

По онова време често ми се случваше да изпадам в подобни неловки ситуации. Обясних на Стивън, но той явно хранеше повече вяра в осмозата, отколкото в анализите. Една вечер двамата с Наташа ме заведоха на забава в Южен Лондон, в жилището на местния епископ. Негово преосвещенство се оказа твърде общителен, да не кажа бърбив; твърде пурпурен, да не кажа морав, за моето несвикнало око. Храната обаче беше отлична, както и виното, особено поднесени от тъй приятните наглед расови млади духовници. Когато се нахранихме, дамите се оттеглиха в съседна стая, а господата останаха за портвайн и хавански пури. Аз се оказах седнал срещу Ч. П. Сноу, който се зае да възхвалява достойната и правдолюбива проза на Михаил Шолохов. Трябваша ми около десет минути, за да си спомня

нужните думи от „Речник на английския жаргон“ на Патридж (в Русия имах само първи том) и да му отговоря подобаващо. Лицето на мистър Сноу побеля; Стивън избухна в гръмогласен смях. Всъщност исках да уязвя не толкова розовия писател, колкото моравия домакин, чийто лакиран мокасин опипваше под масата невинните ми обувки.

На връщане се опитах да обясня това на Стивън, но той не спираше да се кикоти. Беше около полунощ. Докато пресичахме Уестминстърския мост, той погледна през прозореца на колата и каза: „Още заседават“. После ме попита дали съм уморен. Отвърнах, че не съм, а той предложи да влезем. Наташа спря колата; излязохме и отидохме до Парламента. Качихме се няколко етажа по стълбите, влязохме в една просторна зала и седнахме на партера. Мисля, че бяхме попаднали в Камарата на общините посред някакъв разгорещен дебат за данъците. Мъже с приблизително еднакъв ръст и тен ставаха, произнасяха разпалени тиради и сядаха, но не след дълго отново скачаха от местата си. Стивън се опита да ми прошепне за какво става въпрос, но все пак всичко ми изглеждаше неразгадаемо като пантомима. Известно време седях и разглеждах покривните греди и витражите. Бях лице в лице с най-съкровената мечта на младостта си, но близостта ме заслепяваше. Започнах да се треса в беззвучен смях. Прощепът между физическата и умствената ми реалност внезапно зейна като пропаст; докато първата се мъдреше на зеления кожен стол в сърцето на Уестминстър, втората провлече крака някъде отвъд Урал. Толкова за въздухоплаването, помислих си аз и погледнах към Стивън. Очевидно осмозата вършеше работа.

VII

Поетическият интернационал беше голямо и недотам добре организирано мероприятие. Провеждаше се на южния бряг на Темза, в „Куин Елизабет Хол“. Малко неща на този свят са по-грозни от съчетанието между бедност и бетон, но въпросната смесица от фриволност и бетон ги надминаваше всичките. От друга страна, сградата съответстваше на ставащото вътре. Западногерманците най-добре се вписаха в духа на мястото, като в стремежа си да стигнат колкото се може по-далеч в свободния стих прибегнаха до езика на тялото. Спомням си как Стивън каза мрачно пред монитора зад сцената: „Не за това ви плащат“. Хонорарите впрочем бяха мизерни, но аз за пръв път държах в ръцете си лири стерлинги и с трепет пъхнах в джоба си платежното средство, което бяха използвали героите на Дикенс и Джоузеф Конрад.

Коктейлът за откриването беше на последния етаж на някакъв небостъргач в Пол Мол; мисля, че се казваше „Ню Зийлънд Хаус“. Докато пиша тези редове, гледам една направена тогава фотография — Стивън разказва нещо смешно на Уистан, който се смее от сърце, докато аз и Джон Ашбъри ги гледаме. Стивън е много по-висок от всички нас. Профилът му изразява едва ли не нежност, докато се е извърнал към Уистан, който се забавлява, пъхнал ръце в джобовете си. Очите им се срещат; двамата се познават вече четирийсет години и се чувстват добре заедно. Този непоносим смях от снимките! Само той ни остава — тези вкаменени мигове, откраднати от живота без мисъл за далеч по-страшния грабеж, който ще превърне плячката ни в извор на пълно отчаяние. Преди сто години поне това би ни било спестено.

VIII

Стивън трябваше да чете в различна вечер от нас с Уистан. Аз не присъствах, но знам какво е чел, защото пазя томчето „Избрано“, което ми подари по-късно същата вечер. Беше си отбелязал седем заглавия от съдържанието — както прави всеки от нас преди четене. Имах същото издание вкъщи, донесено от английски студент по линията на междууниверситетски обмен. Познавах го достатъчно добре, за да забележа, че любимите ми неща — „Въздушна атака отвъд Плимутския залив“ и „Полярна експедиция“ — не са включени. Мисля, че го попитах защо, макар донякъде да се досещах за отговора, тъй като и двете стихотворения бяха доста стари. Може би затова не помня какво ми отвърна той. Затова пък си спомням, че разговорът много бързо се прехвърли на „Скици от убежището“, правени от Хенри Мур в лондонското метро. Наташа извади орфаното им издание, което взех със себе си в леглото.

Предполагам, че Стивън спомена „Скиците“ на Мур, защото отворих дума за „Въздушна атака“. Това стихотворение бе поразило предишното ми, руско „аз“ (въпреки мъглявия ми английски), тъй като образът на прожекторите от визуален се превръщаше във визионерски. Мислех, че стихотворението дължи много на съвременната, посткубистка (това, което ние в Русия наричаме конструктивистка) живопис, на някой като Уиндам Люис. Едва ли е нужно да добавям, че прожекторите бяха неделима част от детството ми; всъщност те са най-ранният ми спомен. До такава степен, че и днес да видя римски цифри, веднага си спомням нощното небе над родния ми град по време на войната. Предполагам, че съм споменал нещо такова на Стивън, а той се сети за „Скиците“ на Хенри Мур.

IX

Никога няма да разбере дали беше просто смяна на темата или част от онази „осмотична“ игра, която Стивън играеше с простодушната ми персона. Във всеки случай ефектът на скиците беше поразителен. Бях виждал немалко репродукции на Мур: всички тези микроцефали, излегнати поединично или на групи. Преди всичко по картички, макар че бях прехвърлил и два-три каталога. Бях слушал немалко за предколумбовите влияния, органичните форми, понятието за кухост срещу идеята за солидна маса и прочее и не бях особено въодушевен. Обичайният брътвеж за модерното изкуство, припевите на несигурността.

„Скици от убежището“ нямаха много общо с модерното изкуство, но затова пък бяха изцяло посветени на сигурността. Ако имаха някакъв корен, той трябва да беше „Агония в градината“ на Мантеня. Мур очевидно беше също толкова заплепен от елипсоидите, а бомбардировките му предлагаха богат улов. Действието се развива в подземните станции на лондонското метро, като „подземни“ се оказва уместна в ред отношения дума. Затова не се мяркат никакви ангели с чаша в ръка, макар сякаш всички да мълвят: „Нека тази чаша ме отmine“. Ако трябва да перифразирам Уистан, „Скици от убежището“ не представляват графични творби, а изследване. Преди всичко на елипсоидите, от скупчените по пероните форми до сводовете на станциите. Но освен това тези скици изследват смирението: веднъж сведено до примитивните си форми в търсене на сигурност, тялото няма да забрави това принизяване, няма да се изправи напълно. Щом веднъж си се сгърчил, покорен на страха, прешлените ти са обречени отново да се превият. В антропологично отношение войната води до регрес, освен ако не сте невръстно бебе.

А тъкмо такъв съм бил аз по времето, когато Мур се занимавал с елипсоидите, а Стивън — със своите прожектори. Докато гледах „Скиците“, едва ли не си спомних превърнатата в бомбено убежище крипта на близката катедрала, сводовете и свитите или увити тела,

сред които бяхме и двамата с майка ми. А навън „Триъгълници, линии и ромбове/изпробвах хипотези/върху черната дъска на небето...“ Както съм тръгнал, мислех си аз, докато разгръщах изпълнените с молив страници, като нищо ще си спомня собственото си раждане и дори времето преди него; всъщност, не дай Боже, току-виж съм станал англичанин.

Х

Нещо подобно се мътеше още откакто в ръцете ми попадна антологията на „Пенгуин“ „Поезията през трийсетте години“. Когато си роден в Русия, мисълта за алтернативен генезис не спира да те гложди. Трийсетте години звучаха доста близко, тъй като съм роден през 1940-а. Онова, което правеше въпросното десетилетие още по-близко, беше свъсената му, монохромна атмосфера, дължаща се несъмнено на печатното слово и черно-бялото кино; родните ми простори имаха същата окраска дълго след нашествието на „Кодак“. Макнийс, Одън и Спендър — в реда, в който ги прочетох — веднага ме накараха да се почувствам у дома си. Не с моралната си визия, тъй като смятам, че моят враг беше по-вездесъщ и страшен от техния, а с поетиката си. Тя строши всички метрически и строфически окови. След „Гайда“ добрият стар четиристъпен куплет изглеждаше — поне отначало — недотам съблазнителен. Другото, с което ме омаяха, беше навикът им да се удивляват на познатите неща.

Наречете това влияние; аз бих го нарекъл сродство. От около двайсет и осем годишна възраст ги смятах за свои роднини, а не за учители или „въображаеми приятели“. Те бяха моето вътрешно семейство — в много по-голяма степен от връстниците ми в или извън Русия. Отдайте го на моята незрялост или на прикрит стилистичен консерватизъм. Или просто на суетността ми: на някакво детинско желание да бъда преценяван според чуждестранни принципи. От друга страна, защо техните творби да не могат да бъдат обичани отдалеч? Може пък четенето на поезия на чужд език да издава склонност към боготворене. И по-странни неща са ставали; нали виждаме църквите.

XI

Живях щастливо сред това духовно семейство. Дебелият като тухла англо-руски речник беше всъщност врата, или по-точно прозорец, тъй като често се замъгляваше и взирането през него изискваше известна концентрация. Тя пък се оказа особено полезна, защото ставаше въпрос за поезия, а при поезията всеки стих е избор. Можеш да научиш много за някого от избора на даден епитет. Смятах Макнийс за хаотичен, музикален и податлив на желанията си, представях си го затворен и непостоянен. Мислех Одън за талантлив, решителен, дълбоко трагичен и остроумен; представях си го рязък и чудат. Смятах Спендър за по-лиричен и амбициозен в образността си от другите двама, макар и твърде видимо модернистичен, но изобщо не можех да си го представя.

Четенето, също като любовта, е еднопосочна улица, и всичко това ставаше без тяхно знание. Така че когато през онова лято се оказах на Запад, бях наистина напълно непознат. (Например не знаех, че Макнийс е починал преди девет години.) Не толкова за Уистан, тъй като бе писал предговора към моето „Избрано“ и вероятно е усетил, че стихотворението ми „В памет на Т. С. Елиът“ се основава на неговото „В памет на У. Б. Йейтс“. Но определено бях непознат за Стивън и Наташа, все едно какво може да им е разказвала Ахматова. Нито тогава, нито през следващите двайсет и три години не заговорих на Стивън за стихотворенията му, пък и той не отвори дума за моите. Същото се отнася за неговите „Свят в свят“, „Трийсетте и нататък“, „Любов — омраза“ и „Дневници“. Отначало, струва ми се, проблемът беше моята плахост, съчетана с елизабетински речник и съмнителна граматика. После дойдоха неговата или моята презокеанска умора, обществените места, хората край нас или темите, които ни се виждаха по-увлекателни от собствените ни писания. Като политическите или вестникарските скандали, или като Уистан. Някак си от самото начало приехме, че ни свързват повече неща, отколкото ни разделят. Както става във всяко семейство.

XII

Като изключим различните родни езици, разделяха ни повече от трийсет години, интелектуалното превъзходство на Уистан и Стивън и техният личен живот (последното се отнасяше в по-голяма степен за Одън). Може да звучи внушително, но не беше. Когато ги срещнах, не познавах техните предпочитания; освен това те бяха прехвърлили шейсетте. Затова пък съзнавах необикновената им интелигентност; до ден-днешен не съм срещал някого, който да им съперничи. Разбира се, това донякъде приспива интелектуалната ми несигурност, макар да не успява да ме приближи към тях. Що се отнася до личния им живот, мисля, че той беше взет на прицел тъкмо поради интелектуалното им превъзходство. Казано направо, защото през трийсетте години двамата симпатизираха на левицата, а Спендър дори бе членувал няколко дни в Комунистическата партия. Това, с което в тоталитарните държави се заема тайната полиция, в отвореното общество е работа на опонентите и критиците. И все пак обратната грешка — да приписваш нечий постижения на сексуалната му идентичност — е още по-глупава. Като цяло определението на човека като сексуално същество е ужасно опростенческо. Дори и само защото съотношението на сексуалните дейности спрямо другите занимания — изкарването на прехраната или карането на кола, да речем, — е мизерно дори в разцвета на силите ни. Теоретично един поет разполага с повече време, но пък като знаем как се заплаща поезията, личният му живот не заслужава чак толкова щателно вглеждане. Особено когато човек пише на толкова безразличен към пола език като английския. А щом езикът не се вълнува от тези въпроси, защо да ги е грижа тия, които го говорят? Може би тъкмо поради безразличието на езика. Във всеки случай наистина чувствах, че ни свързват повече неща, отколкото ни разделят. Единствената бездна, която не можах да преодоля, беше тази на възрастта. Що се отнася до неравенството на ума, току-виж съм повярвал, че съм се доближил до тяхното равнище. Оставаше

езиковата бариера и аз от време на време се опитвах да я прескоча с помощта на известни препоръчителни четива.

XIII

Боя се, че единственият път, когато заговорих открито на Стивън за работата му, беше при публикуването на „Храм“. Трябва да призная, че по онова време бях поизгубил вкуса си към романите, та изобщо не бих отворил дума, ако книгата не бе посветена на Херберт Лист, велик немски фотограф, в чиято племенница някога бях влюбен. Мярвайки посвещението, изтичах при Стивън с книгата между зъбите си — мисля, че бяхме в Лондон — и обявих триумфално: „Виждаш ли, накрая излязохме роднини!“. Той се усмихна изнурено и каза, че светът бил твърде малък, за Европа да не говорим. Да, съгласих се аз, светът е малък въпреки всеки следващ човек. И въпреки всеки следващ път, допълни той, или каза нещо в този дух, след което попита дали всъщност съм харесал книгата. Отвърнах, че за мен автобиографичните романи са нещо като суха вода; те скриват повече, отколкото показват, дори ако читателят е пристрастен. Обясних, че лично аз намирам повече авторови черти в героинята, отколкото в героя. Стивън отвърна, че това се дължало на психологическия климат от онова време и особено на цензурата и че може би трябвало да пренапише цялата книга. Възразих, че маскировката е майката на литературата, а цензурата може да претендира за бащинство; че се ужасявам, когато биографите на Пруст тръгнат да доказват, че Албертин всъщност е Алберт. Да, каза Стивън, техните пера се движат в посока, диаметрално противоположни на авторовата; те разплитат тъканта на разказа.

XIV

Виждам как миналото време се прокрадва и се чудя дали наистина трябва да се боря с него. Стивън умря на 16 юли; днес е 5 август. И все пак не мога да мисля за него в резюме. Каквото и да кажа, ще бъде условно и едностранчиво. Дефинициите винаги опростяват нещата, а неговата способност да ги избягва на осемдесет и шест годишна възраст не ме учудва, макар да бях свидетел само на последната четвъртина от живота му. Понякога ми е по-лесно да се усъмня в собственото си съществуване, отколкото да повярвам, че Стивън го няма.

И това е така, защото благостта и вежливостта са изключително трайни. А неговите са от най-дълговечните, тъй като са родени в мръсната, жестока епоха на или/или. Меко казано, неговото поведение — в поезията и в живота — изглеждаше въпрос не само на темперамент, а и на личен избор. В изнежени времена — като нашите — човек, и особено писателят, може да си позволи да бъде брутален, суховат, зъл и т.н. Всъщност в такива изнежени времена човек практически трябва да пробутва гадости и гаври, иначе няма да се продава. В обществото на Хитлер и Сталин избираш другия път... Ах, тези брутални таланти с меки корици! Тъй многобройни и тъй ненужни, тъй тънещи в пари. Само това е достатъчно, за да ти докара носталгия по трийсетте и да обърка чувството ти за сродство. В последна сметка обаче най-важното в живота и на хартията — в делата и в епитетите — е онова, което ти помага да запазиш достойнството си, а в това отношение благостта и вежливостта вършат работа. Дори и само затова Стивън е и си остава осезаем. Все по-осезаем с всеки изминал ден.

XV

Като оставим настрана моите чудати понятия (сходство, духовно семейство и пр.), ние се разбирахме много добре. Това отчасти се дължеше на пълната му непредсказуемост. Сред хора той беше ужасно забавен — не толкова заради другите, колкото, защото беше органично неспособен да произвежда баналности. Чуждите идеи докосваха устните му само колкото да се обърнат с главата надолу към края на изречението. От друга страна, Стивън не се опитваше да се забавлява: просто речта му се силеше да не изостава от неспирация влак на мисълта му, което я правеше непредсказуема за самия него. Независимо от възрастта си той рядко избираше за тема миналото; предпочиташе настоящето или бъдещето, по което се имаше за голям капацитет.

Според мен това отчасти се дължеше на занаята му. Поезията е висша школа по несигурност и неувереност. Никога не знаеш дали написаното от теб е сносно, камо ли дали ще смогнеш да напишеш нещо хубаво утре. Ако това не те съсипе, накрая несигурността и неувереността ще станат твои близки приятелки и ти ще започнеш да им приписваш някакъв собствен разум. Мисля, че затова Стивън показваше такъв интерес към бъдещето: на държави, на хора, на културни течения: сякаш се опитваше да просвири наведнъж цялата гама от възможни грешки — не за да ги избегне, а за да опознае по-добре тези свои близки приятелки. Затова и никога не преувеличаваше миналите си успехи, нито пък провалите си.

XVI

Така май излиза, че той е бил лишен от амбиция, чужд на суетата. И това впечатление, струва ми се, би било, общо взето, вярно. Спомням си как веднъж преди години двамата със Стивън имахме четене в Атланта, Джорджия. Всъщност набирахме средства за „Индекс на цензурата“ — едно списание, което според мен бе негова рождба и чието бъдеще живо го интересуваше (както впрочем и самият проблем с цензурата).

Трябваше да прекараме около час и половина на сцената. Седяхме зад кулисите и разлиствахме стиховете си. Обикновено, когато двама поети излизат заедно пред публика, единият чете четирийсет и пет минути без прекъсване, после другият. За да внушат на публиката убедителна представа за себе си. „Съобразявайте се с мен“ — иска да каже поетът. Само че Стивън се обърна към мен и каза: „Йосиф, защо не четем по петнайсет минути, после да направим пауза с въпроси и отговори, а после още по петнайсет? Така хората няма да се отегчат. Как ти звучи?“. Страхотно, отвърнах аз. Така и се оказа; това придаде на цялото начинание привкус на забава. А едно поетическо четене трябва да бъде тъкмо това, а не прослава на егото. То трябва да бъде спектакъл, театрално представление — особено ако има за цел набирането на средства.

Това беше в Атланта, в американския щат Джорджия. Където публиката, макар и добронамерена, почти не познава дори собствената си, американска поезия, да не говорим за британците. Предложената от Стивън процедура не би издигнала репутацията му, нито би продала книгите му. Тоест той не го правеше за себе си; нито пък чете нещо злободневно. Не мога да си представя някой от американските му събратя (особено пък връстниците му) нарочно да се самоощети — било заради някаква тема, било заради доброто на публиката. В залата имаше около осемстотин души, ако не и повече.

„Предполагам, че всички американски поети рано или късно рухват — обичаше да казва той (с оглед на известните самоубийства в

гилдията), — защото залозите тук са твърде големи. В Англия никой не получава толкова, а да спечелиш национална репутация е изключено, въпреки че страната е много по-малка.“ — После се засмиваше и добавяше: „Всъщност точно затова“.

XVII

Не че имаше лошо мнение за себе си; просто беше истински скромнен. Според мен тази добродетел също се дължи на занаята. Ако не си роден с някакво особено разстройство на духа, поезията — писането, както и четенето — на бърза ръка ще те научи на смирение. Особено ако и четеш, и пишеш. Мъртвите скоро ще те поставят на място, а и живите няма да закъснеят. Неувереността ще ти стане втора природа. Известно време може да се захласваш по заниманията си, стига, разбира се, връстниците ти да са достатъчно некадърни; но ако в студентските си дни срещнеш Уистан Одън, дните на самолюбието ти са преброени.

След тази среща нищо не ми се удаваше лесно: нито писането, нито живеенето. Може и да греша, но ми се струва, че той изхвърляше повече, отколкото печаташе. В живота обаче, където не можеш да изхвърлиш нищо, това безпокойство водеше до необикновена деликатност и до ужасяваща трезвост (на която Одън от време на време ставаше мишена, но никога — жертва). Тази смесица — от деликатност и здрав смисъл — е формулата на джентълмена, стига деликатността да има превес.

XVIII

И той беше тъкмо това — един джентълмен сред доста недодяланата литературна тълпа от двете страни на Атлантика. Изпъкваше и в буквалния, и в преносния смисъл на думата. А реакцията на тълпата отляво и отдясно лесно можеше да се предскаже. Хикс го гълчеше, че бил пацифист по време на Втората световна война (нищо подобно: освободен от армията по здравословни причини, Стивън бе служил като пожарник; а да гасиш пожари по време на бомбардировките в Лондон не е като да заявяваш моралните си възражения някъде другаде). Игрек го обвиняваше, че през петдесетте бил редактор във финансираната от ЦРУ „Енкаунтър“ (макар че Стивън бе напуснал в мига, в който разбрал откъде идват парите; впрочем защо тези хора, които толкова се гнусят от парите на ЦРУ, не похарчиха малко от своите, за да спасят изданието?). Праведникът Зет го нападаше, че заявил готовността си да замине незабавно за Ханой по време на бомбардировките, като се интересува кой е платил пътните разноски. Човек, който живее от перото си — а трийсетте книги и многобройните рецензии на Стивън ясно показват как си е изкарвал прехраната — рядко има достатъчно пари, за да отстоява убежденията си; от друга страна пък, Спендър едва ли е искал да демонстрира скрупули за сметка на виетнамското правителство. Е, това е само краят на азбуката. Колкото и да е странно — или може би предсказуемо, тези упреци и протести идваха най-често от Америка — тоест от място, където етиката се намира в по-непосредствена близост до парите от където и да е другаде. Като цяло следвоенният свят беше доста нескопосан спектакъл, а Стивън от време на време участваше в него не заради цветята и аплодисментите, а за да го направи малко по-приличен.

XIX

Забелязвам, че звуча като редактор, който пише уводна статия. Жанрът започва да диктува съдържанието. Това е приемливо, но не и при дадените обстоятелства. В този конкретен случай съдържанието трябва да диктува жанра — дори ако резултатът е откъслеци. Защото в това се превръща животът ни, щом го поверим на поглед отвън. Затова нека затворя очи и да видя: вечер в някакъв милански театър преди десет-дванайсет години; множество хора, канделабри, телевизионни камери; на сцената — група италиански професори плюс нас двамата със Стивън; журираме някаква голяма награда за поезия. Тази година тя се присъжда на Джорджо Капрони, осемдесетгодишен старец със скърцащи кости и грапав селски вид, който малко приличаше на Фрост. Човекът се влачи непохватно по пътечката и мъчително тръгва да се качва на сцената, като си мърмори нещо под носа. Никой не помръдва; италианските професори и литературни критици седят и гледат как старецът се бори със стъпалата. В този миг Стивън става и започва да ръкопляска; аз се присъединявам към него. Следват овации.

XX

Или пък празен, обветрен площад в центъра на Чикаго, доста след полунощ, някъде преди двайсет години. Измъкваме се от нечия кола на зимния дъжд и тръгваме към гигантска конструкция от ковано желязо и стоманени въжета, която се кипри, слабо осветена, на пиедестал наред площада. Скулптура на Пикасо; женска глава, както се оказва, а Стивън иска да я види сега, защото на сутринта напуска града. „Много испанска — коментира той. — И много войнствена.“ Изведнъж се пренасям в 1938-а, в Гражданската война в Испания, където той бе ходил на собствени разноски, струва ми се, защото я смяташе за последната битка за справедливостта в човешката история, за разлика от войните на свръхсилите; само че загубихме, а после всичко беше затъмнено от касапницата на Втората световна война. Лентата на нощта е зърнеста от дъжд и вятър, студена и съвсем черно-бяла. А високият мъж с чисто бялата коса, подобен на ученик със стърчащите от ръкавите на старото черно сако ръце, обикаляше бавно разнородните късове метал, извити от гениалния испанец в творба, подобна на руина.

XXI

Или пък Café Royal в Лондон, където аз настоявам да ги водя двамата с Наташа винаги, когато съм в града. Заради техните и моите спомени. Затова е трудно да определя коя е годината — във всеки случай не е много отдавна. Айзая Бърлин е с нас, също и жена ми, която не може да откъсне младите си очи от лицето на Стивън. И наистина, със снежнобялата си коса, с искрящите си сиво-сини очи, със смутената си усмивка и изгърбеното си, високо тяло над осемдесетгодишния Стивън прилича на алегория на благонамерената зима, дошла да навести другите сезони. Изглежда така дори сред връстници или роднини, да не говорим за напълно непознатите. На всичко отгоре е лято. („Предимството на тукашното лято е — казва той, докато отпушва една бутилка в градината си, — че не се налага да изстудяваш виното.“) Съставяме списък с „великите писатели на нашия век“: Пруст, Джойс, Кафка, Музил, Фокнър, Бекет. „Дотук стигнахме до петдесетте — заявява Стивън и се обръща към мен. — Кажете някой добър от сегашните.“ „Може би Джон Къотце — отвърщам аз. — Южноафриканец. Единственият, който има правото да пише проза след Бекет.“ „Не съм го чувал — казва Стивън. — Как се пише името му?“ Вадя лист хартия, пиша името и „Животът и времето на Майкъл К.“ и го подавам на Стивън. После заговаряме за някакви клюки, скорошното представление на „Така правят всички“, където певците изпълнявали ариите си, проснати на пода, който получил рицарско звание и прочее — в крайна сметка това си е обяд с двама рицари. Изведнъж Стивън се усмихва широко и казва: „Деветдесетте са добро време за умирање“.

XXII

Приключили с обяда, искаме да го откараме до вкъщи, но на „Странд“ той кара таксито да спре, сбогува се с нас и хлътва в голяма книжарница, размахвайки листчето хартия с името на Къотце. Притеснявам се как ще се прибере; после си спомням, че Лондон е много повече негов град, отколкото мой.

XXIII

Като стана въпрос за откъслеци, спомням си как през 1968-а, когато „Чалънджър“ избухна във въздуха над Кейп Канавърал, чух по Ей Би Си или по Си Ен Ен някакъв глас да чете „Все мисля за тези, които наистина бяха велики“, написано преди петдесет години.

*Там до сняг, до слънце близо, в стръмните поля,
имената им празнува залюляната трева,
бели облаците, виж, като знамена плющят,
шепота на ветровете, вслушаните небеса.
Имената на онези, дето за живот се биха,
във сърцата си понесли огнена сърцевина.
Ослепителният въздух бе белязан от честта им
и, от слънцето родени, къс бе пътят им до него.*

XXIV

Мисля, че му разказах за този епизод няколко години по-късно. Той сякаш разтегна устни в онази негова усмивка, която изразяваше едновременно удоволствие, усещането за вездесъщия абсурд, признанието за частичен принос към въпросния абсурд и чиста топлота. Ако звуча колебливо, то е, защото не мога добре да си представя обстановката. (Кой знае защо, все виждам някаква болнична стая.) Що се отнася до реакцията му, друга не съм и очаквал. „Все мисля...“ е неговата най-изтъркана, най-антологизирана творба. От всичките му стихотворения — писани, зачерквани, полу- или изцяло забравени и все пак тлеещи в него. Защото занаятът по един или друг начин си иска своето. На това се дължеше неговата лъчезарност, запечатана върху ретината ми дори когато затворя очи. На това се дължеше и неговата усмивка.

XXV

Хората са това, което си спомняме за тях. Така нареченият живот накрая се оказва одеяло, скърпено от чужди спомени. Смъртта разпаря шевовете и ни оставя с произволни, несвързани парчета. Парчета стъкло, ако щете, моментни снимки. Изпълнени с непоносимия си смях или също толкова нетърпимите си усмивки. Непоносими, защото са едноизмерни. Би трябвало да знаем; все пак съм фотографски син. Мога дори да стигна дотам да търся връзка между снимането и писането на стихове — стига фрагментите да са черно-бели. Дотолкова, доколкото писането представлява запечатване. И все пак не можем да се преструваме, че това пред очите ни се простира отвъд бялата си, обратна страна. А и щом осъзнаем до каква степен нечий живот е залогник на нашата памет, започваме да се бунтуваме срещу миналото време. Освен всичко друго то е като да говориш зад гърба на някого или да принадлежиш към някакво добродетелно, триумфиращо мнозинство. Сърцето ни трябва да се опита да бъде по-честно — щом не може да бъде по-мъдро — от нашата граматика. Или пък трябва да си водим дневник, чиито страници по самата си същност ще държат въпросното време настрана.

XXVI

И последният фрагмент. Всъщност страница от дневник: от 20 до 21 юли 1995 година. Макар че никога не съм си водил дневник. За разлика от Стивън.

Безбожно гореща нощ; по-зле, отколкото в Ню Йорк. Д. (семеен приятел) идва да ме вземе и 45 минути по-късно сме на Лудун Роуд. Колко добре познавам етажите и приземието! Първите думи на Наташа: „Най-малко от него съм очаквала да умре“. Не ми се мисли какво е преживяла през последните четири дни, нито какво ѝ предстои тази нощ. Всичко се чете в очите ѝ. Същото се отнася и за децата — и пълни щедро чашата ми. Никой не е във форма. Кой знае защо, говорим за Югославия. Не можах да хапна в самолета, пък и още ми се гади. В такъв случай ми се полагат допълнителна доза уиски и разговори за Югославия. Междувременно е станало полунощ. Матю и Лизи предлагат или да остана в кабинета на Стивън, или да нощувам на техния таван. М. обаче ми е запазил хотел и те ме изпращат дотам; намира се само на няколко пресечки отук.

На сутринта Д. откарва всички до катедралата „Сейнт Мери“ на Падингтън Грийн. Тъй като съм руснак, Наташа се е погрижила да видя Стивън в отворен ковчег. Изглежда строг и готов за всичко, което му предстои. Целувам го по челото и казвам: „Благодаря ти за всичко. Много здраве на Уистан и родителите ми. Сбогом“. Спомням си как краката му се подаваха изпод халата в болницата, осеяни със спукани капиляри — също като на баща ми, който беше по-стар от Стивън с шест години. Не, отлетях за Лондон не защото не можах да присъствам на последния му час. Макар че това би било напълно нормална причина. Всъщност, след като видях Стивън в отворен ковчег, се чувствам много по-спокоен. Вероятно този обичай е свързан с някакъв терапевтичен ефект. Тази мисъл ми се струва присъща на Уистан. Той би дошъл, ако можеше. Така че защо да не дойда аз? Дори да не мога

да донеса на Наташа и децата някаква утеха, бих могъл поне да ги разсея малко. А сега Матю завинтва болтчетата на капака на ковчега. Бори се със сълзите, но те побеждават. Никой не може да му помогне; пък и според мен не бива. Това е работа на сина.

XXVII

Хората започват да пристигат за службата и застават отвън на малки групички. Разпознавам Валери Елиът и след известна първоначална неловкост разговаряме. Тя ми разказва следната история: в деня, в който починал съпругът ѝ, Би Би Си излъчили слово за него, прочетено от Одън. „Той беше точният човек — казва тя. — И все пак бях малко учудена от бързината му.“ Малко по-късно Одън дошъл в Лондон, обадил ѝ се и разказал, че от Би Би Си научили, че Елиът е тежко болен, свързали се с него и го помолили да запише паметно слово. Уистан отказал да говори за Т. С. Елиът в минало време, докато той е още жив. В такъв случай, казали от Би Би Си, ще се обърнем към някой друг. „Затова трябваше да стисна зъби и да напиша словото — казал Одън. — За което моля за прошка.“

После започва службата. Толкова красива, колкото подобни неща изобщо могат да бъдат. Прозорецът зад олтара гледа към чудно огрения от слънцето църковен двор. Хайдн и Шуберт. Само че докато квартетът минава в кресчендо, в страничния прозорец виждам площадка със строителни работници да се изкачва до високите етажи на съседния блок. Тъкмо такова нещо би забелязал и коментирал Стивън. А по време на службата в ума ми се въртят напълно неподходящи редове от стихотворението на Уистан за Моцарт:

*Тъй редно е да почетем деня
на онзи, що не стори ни злина,
шедъврите с дузини ги редеше,
от неприличен кикот се тресеше;
погребан като просяк в кал и киша —
друг като него днес едва ли диша.*

Значи все пак той е тук: не да ни утеши, а да ни разсее. И донякъде по навик; предполагам, че Стивън често си е припомнял

неговите стихове, както и обратното. Във всеки случай сега и двамата са обречени на вечна носталгия.

XXVIII

След края на службата всички се събират на Лудун Роуд, за да пийнат по нещо в градината. Слънцето прежурия, небето е наситено сиво-синьо. Общи приказки; най-често разговорите започват с „краят на една епоха“ и „какъв прекрасен ден“. Прилича по-скоро на градинско увеселение. Може би така англичаните сдържат истинските си чувства, макар по някои лица да се прокрадва объркване. Лейди Р. ме поздравява и казва нещо в смисъл че на всички погребения човек неизбежно се сеца за своето собствено. Не съм ли съгласен? Отговарям отрицателно и когато тя се усъмнява, обяснявам ѝ, че в нашата професия човек се научава да стеснява фокуса с писане на елегии. Това, добавям, се отразява на отношението към реалността. „Исках да кажа, че на човек му се приисква да живее колкото покойника“ — опитва се да се измъкне лейди Р. Аз се правя, че ѝ вярвам, и тръгвам към изхода. Правя крачка навън и налитам на токущо пристигаща двойка. Мъжът е горе-долу на моята възраст и изглежда смътно познат (май че работеше в някакво издателство). „Краят на една епоха“ — казва той. Не, иска ми се да му отвърна, не е краят на една епоха. А краят на един живот. По-дълъг и по-добър и от моя, и от вашия. Вместо това успявам да докарам широката, ведро усмивка на Стивън, да кажа „Не мисля“ — и да продължа нататък.

10 август 1995

[1] Преспиване със закуска (англ.). — Б.р. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.